

Література

1. Головин Б. Н. Лингвистические основы учения о терминах / Б. Н. Головин, Р. Ю. Кобрин. – М. : Высшая школа, 1987. – 104 с.
2. Лотте Д. С. Основы построения научно-технической терминологии : Вопросы теории и методики / Д. С. Лотте. – М. : Изд-во АН СССР, 1961. – 158 с.
3. Канделаки Т. Л. Семантика и мотивированность терминов / Т. Л. Канделаки. – М. : Наука, 1977. – 167 с.
4. Колган О. В. Семантична та словотвірна структура української гірничої термінології : дис. ... канд. фіол. наук : 10.02.01 / О. В. Колган. – Слов'янськ, 2008. – 195 с.
5. Кочерган М. П. Загальне мовознавство / М. П. Кочерган. – К. : Академія, 2006. – 464 с.
6. Новиков Л. А. Семантика русского языка / Л. А. Новиков. – М. : Высшая школа, 1982. – 272 с.
7. Панько Т. І. Українське термінознавство / Т. І. Панько, І. М. Кочан, Г. П. Мацюк. – Л. : Світ, 1994. – 216 с.
8. Шепель Ю. О. Системні відношення в лексиці та словотворі російської та української мов / Ю. О. Шепель, Н. К. Клітарова, Н. Ф. Стаковська. – Дніпродзержинськ : ДДГУ, 2009. – 175 с.
9. Яремко Я. П. Нариси з історії української військової термінології : [монографія] / Я. П. Яремко. – Дрогобич, 2013. – 411 с.
10. Яценко Н. О. Формування назв військового одягу в українській мові : [монографія] / Н. О. Яценко. – К. : Інститут української мови : Видавничий дім Дмитра Бурого, 2009. – 179 с.

УДК 811.161.3'373:398.9:2-185.3:811.161.2'373

В. А. Ляшчынская

**ФРАЗЕАЛАГІЧНА РЭПРЕЗЕНТАЦЫЯ КАНЦЭПТУ ‘ГРЭХ’
У БЕЛАРУСКАЙ І ЎКРАИНСКАЙ МОВАХ**

Лещинська О. А. Фразеологічна репрезентація концепту ‘гріх’ у білоруській і українській мовах.

У статті визначено місце і роль фразеологічних одиниць білоруської й української мов в репрезентації концепту ‘гріх’; виявлено загальні й відмінні особливості етномовної свідомості шляхом порівняння визначених одиниць, їх образів як основи проникнення релігії в мову й культуру кожного народу.

Ключові слова: фразеологічна одиниця, концепт, гріх, мова, культура, релігія, білоруси, українці.

Лещинская О. А. Фразеологическая репрезентация концепта ‘грех’ в белорусском и украинском языках.

В статье выявляется место и роль фразеологических единиц белорусского и украинского языков в репрезентации концепта ‘грех’; выявляются общие и отличительные особенности этноязыкового сознания путем сравнения выявленных единиц, их образов как основы проникновения религии в язык и культуру каждого народа.

Ключевые слова: фразеологическая единица, концепт, грех, язык, культура, религия, белорусы, украинцы.

Leshchinskaya O. A. Phraseological representation of the concept «sin» in Belarusian and Ukrainian.

The article determines the place and the role of phraseological units of the Belarusian and the Ukrainian languages in representation of the concept «sin» and singles out common

and specific features of the ethno-cultural consciousness through comparison of the number of phraseological units and their imagery being the basis for the religion to enter the language and culture of each people.

Key words: phraseological unit, concept, sin, language, culture, religion, the Belarusians, the Ukrainians.

Тэалінгвістыка як адзін з накірункаў сучаснага гуманітарнага пазнання чалавека ўзнікла на стыку лінгвістыкі, рэлігійнай антрапалогіі і багаслоўя і прысвечана вывучэнню ўзаемасувязі мовы і рэлігіі, тых праяўленняў рэлігіі, якія замацаваліся ў мове. Тэалінгвістыка сёння выступае побач з сацыялінгвістыкай, псіхалінгвістыкай, кагнітыўнай лінгвістыкай, лінгвакультуралогіяй, лінгваперсаналогіяй, а выдзелілася парадунальна нядайуна, дзякуючы вылучэнню лінгвістамі, у прыватнасці, В. І. Пуставалавай, А. К. Гадомскім і інш., не толькі антапацэнтрычнага, але і тэацэнтрычнага падыходу да філалагічных даследаванняў [5; 2].

Выдзяленне гэтага накірунку даследаванняў знаходзіцца ў русле асноўных шляхоў станаўлення гуманітарнага пазнання ў сучасным свеце, дзе ўсё выразней абазначаецца тэндэнцыя інтэгравання тэалагічных ведаў у светапоглядзе і культуры. І зразумела, што ў русле станаўлення антрапалагічнай праграмы прадстаўлення мовы і культуры ўсе важнейшыя рэаліі свету мовы і культуры павінны разглядацца не аўтаномна як самадастатковыя сутнасці, а ў трансцендэнтнай перспектыве як антрапалагічныя феномены. Менавіта такім у сучаснай навуцы бачыцца і канцэпт, тлумачэнне якога стала арыентавацца на сэнс, які існуе ў чалавеку і для чалавека, на інтэр- і інтрапсіхічныя працэсы, на азначванне і камунікацыю. Канцэпт выступае і як адно з важнейшых паняццяў, «што выражаютъ ўявленне пра чалавека як істоту духоўную і сімвалічную (*homosimbolicus*), тварца і жыхара «сімвалічнага Сусвету» культуры» [5, с. 165].

Канцэпт ‘грэх’ належыць да ўніверсальных этычных канцэптаў, этнакультурная варыянтнасць якога адлюстроўвае рэлігійную духоўнасць грамадства і рэпрэзентуе этычны светапогляд носьбіта мовы. Відавочна, найперш з гэтай прычыны і з таго часу, як стала вядома, што «мова не аддзельная ад пазнання» [6, с. 35], канцэпт ‘грэх’ прыцягнуў увагу многіх лінгвістаў (узгадаєм хаты б імёны І. С. Брылёвой, В. У. Вахоўскай, А. Вяжбіцкай, Л. Г. Пановай, С. М. Талстой і інш.). Разам з тым, застаецца недаследаваным вербалізацыя канцэпту ‘грэх’ у беларускай мове і адкрытым пытанне аб гэтым фрагменце карціны свету беларусаў у парадунні з адпаведным фрагментам у этнасвядомасці носьбітаў украінскай лінгвакультуры. Праўда, аб'ектам вывучэння ў межах прапанаванага артыкула абраны толькі фразеалагічныя адзінкі (далей – ФА) дзвюх моў, выдзеленыя шляхам прымянення методу суцэльнай выбаркі на аснове наяўнасці ў ФА кампанентаў з коранем *грэх-* /*грэш-*/ *грах-* /*граш-* у беларускай і з коранем *гріх-* /*гріш-* у ўкраінскай мовах.

Крыніцай збору адзначанай групы ФА сталі два двухтомныя слоўнікі гэтых адзінак у кожнай мове: Слоўнік фразеалагізмаў беларускай мовы [4] і «Фразеологічны словнік украінської мови» [10].

Мэта артыкула – устанавіць рэпрэзентацыю тэалінгвістычнага канцепту ‘трэх’ сродкамі фразеалогіі ў беларускай і украінскай мовах, выявіць змест інтэграцыі мовы і культуры, фразеалагічныя асновы рэпрэзентацыі ў кожнай мове, пранікненне рэлігіі ў культуру, фарміраванне культуры паводзін беларусаў і украінцаў на аснове законаў і правілаў рэлігіі.

Выбар ФА як аб'екта вывучэння абумоўлены tym, што яны адлюстроўваюць найбольш важныя аспекты жыцця, прыкметныя з'явы рэчаінасці, матэрыяльнай і духоўнай культуры народа-носьбіта. А гэта азначае, што ФА з'яўляюцца важнай крыніцай нацыянальна-культурнай інфармацыі. Высокая інфармацыйная змястоўнасць гэтых моўных сродкаў кожнага народа абумоўлена іх другаснасцю наймення з'яў, перадачай таго абагульнення жыццёвых назіранняў і сацыяльна-гістарычнага вопыту народа, выражэння спосабу мыслення, перадачы маральнага вопыту, сістэмы каштоўнасцей народа ад пакалення да пакалення. Гэтыя ўласцівасці звязаны з іх узікненнем у мінулыя часы, калі ад слоўнага выражэння патрабавалася лёгкасць узнаўлення і трываласць замацавання элементаў вопыту людзей, дзяякуючы чаму фразеалагічныя адзінкі і дайшлі да нашага часу.

У якасці кампанентаў беларускіх і украінскіх ФА адзначаюцца *грэх* – *гріх* (адпаведна ў 9 і 21 ФА), *грашыць* – *грішисти* (у 3 і 1 ФА) і *грэшны* – *грішни* (у 1 і 7 ФА). Як відаць, першае парадуннанне ўстойлівых адзінак дзвюх моў вызначае агульнае і адметнае паводле колькаснага паказчыка ФА і іх кампанентаў у кожнай мове: у беларускім слоўніку адзначана менш, чым у два разы, у парыуннані з колькасцю фіксациі ФА ўкраінскім слоўнікам; у складзе ФА вызначаны агульныя лексіка-граматычныя тыпы кампанентаў (назоўнік, дзеяслоў і прыметнік) пры рознай колькасці іх выкарыстання ў ФА кожнай мовы, але пры аднолькавай перавазе кампанента-лексемы *грэх-гріх* у абеддзвюх мовах. Апошняе, відавочна, тлумачыцца семантычнай асаблівасцю лексемы *грэх* – *гріх*, яе сувязью з рэлігійнай этыкай і ўсім комплексам этычных нормаў, сферміраваных хрысціянствам і іншымі рэлігіямі.

Лексема *грэх* у беларускай мове, паводле лексікаграфічнай крыніцы, ужываецца з трьма значэннямі: 1) ‘у веруючых – парушэнне правіл рэлігійнай маралі’; 2) ‘заганны ўчынак, памылка, правінка’; 3) у знач. вык. ‘нядобра, недараўальна, недазвольна’ [7, с. 90]. У ходзе семантычных працэсаў корань *грэх-* утварае ўласныя дэрэвіaty, якія ў адпаведнасці з рэлігійнымі ўяўленнямі называюць і даюць ацэнку дзеяння (*грашыць*, *саграшыць* – ‘рабіць /зрабіць грэх’, ‘памыляцца /памыліцца, парушаць /парушыць якія-н. правілы; мець якія-н. недахопы’; *награшыць* – ‘нарабіць грахоў’), прыкметы дзеяння (*грэшна* – ‘нядобра, недараўальна, недазвольна’),

чалавека (*грэшнік*, *грэшніца* – ‘грэшны чалавек’, *грэшны* – ‘які зрабіў многа грахоў’) ці яго ўчынка (*грашоў* – ‘невялікі грэх’; *грэхападзенне* – ‘у біблейскім міфічным паданні – парушэнне першымі людзьмі, Адамам і Евой, запаветаў Бога’) з пункту гледжання правільнасці ці няправільнасці паводзін. Ва ўкраінскай мове корань *гріх*-таксама фіксуецца ў множстве дэрыватаў – *грішисти*, *грішній*, *грішник*, *гріховний*, *гриховодити* і інш.

Паняцце ‘грэх’ узнякла ў глыбокай старажытнасці і складвалася ў параметрах міфалагічнага светараразумення, паводле якога чалавек не аддзяляў сябе ад прыроды, разумеў сябе як частку яе і быў перакананы ў неабходнасці жыць па яе законах. Менавіта міфалагічная свядомасць сфарміравала сістэму рэгламентацыі і правілаў, захаванне якіх было неабходнай умовай для папярэджання пагрозы і працягу жыцця. Усякае дзеянне, якое ішло не ў адпаведнасці з законамі прыроды, парушала гармонію ў прыродзе ці супярэчыла працягу і развіццю жыцця, лічылася грахом. Як лічыць С. М. Талстая, тое, што «можна ўмоўна назваць народнай канцэпцыяй граху, можна лічыць складаным перапляценнем рэлігійных і міфалагічных уяўленняў, элементаў вуснай і кніжнай культуры» [8, с. 9].

Даследаванні вучоных розных галін паказваюць, што грэх выступае як складанае і шматаспектнае паняцце, якое ўвабрала ў сябе язычніцкія ўяўленні, хрысціянская перакананні і штодзённа-бытавыя вопыты народа. З’яўленне і існаванне паняцця ‘грэх’ і слова для яго абазначэння звязана з дзеяннем экстраінгвістычных фактараў, да якіх адносяцца акаляючае чалавека асяроддзе, рэлігія, адносіны асобы і соцыуму. Паступова складваюцца тыпы граху, прадугледжаныя маральнымі законамі народа: грэх супраць маці-зямлі, грахі супраць рытуальнага закона царквы і грахі, што звязаны з парушэннем хрысціянскага закона любові, альбо злачынствы супраць прыроды, супраць Бога і супраць людзей.

Сярод ФА дзвюх моў з абранымі кампанентамі выяўляюцца як агульныя, аднолькавыя ці блізкія паводле структуры і семантыкі, так і адметныя адзінкі для кожнай мовы.

Агульныя, найперш з кампанентам *грэх* – *гріх*, выяўляюць вобразны складнік канцэпту ‘грэх’ на аснове метафарычных пераасэнсаванняў біблейскай сістэмы вобразаў, хрысціянской і архетыпнай сімволікі. Напрыклад, у бел. ФА *браць /прымаць грэх на <сваю>душу* ‘паступаючыся сваім сумленнем, перакананнем, рабіць які-н. заганны ўчынак’ і ўкр. *ФАбрати /взяти гріх /гріха на душу /на себе* 1) ‘діти всупереч власнай совісті, загальнопринятим нормам моралі; робіти щось несхвальне’; 2) ‘чиніти злочин, убивати кого-небудь’; *жарт.* 3) ‘нести моральну відповіданість за кого-небудь, за чиёсь вчинки, дії’; *положыти гріх на душу* ‘зробіти який-небудь непорядній вчинок, вчиніти злочин’ выяўляеца сувязь двух канцэптаў – ‘грэх’ і ‘душа’. У ФА душа як нематэрыяльная і боская сутнасць з’яўляеца месцам лакалізацыі граху, канцэптуальным

карэлятам якога выступае матэрыяльная рэч. А ў ФА *далей ад граху /ад ліха* ‘не быць сведкам ці ўдзельнікам чаго-н. непрыемнага’ – *далі /подалі від лиха /grixa /спокуси* ‘намагаючись уникнуть чого-небудь неприёмного, небезпечнага і т. ін..’; *відійти /відходити від гріха* ‘запобігти якомусь осудливому вчинку; не допустити, заздалегідь відвернути що-небудь небажане, неприемнє’; *няма чаго грахутайць* ‘не варта скрываць, трэба прызнацца’ і *чаго /што граху /грэх /грахі тайць* ‘не варта скрываць, трэба прызнацца’ – *нічого гріха тайти /крити* ‘трэба признатися, сказати відверто; не мае потребы приховувати ўсю’; з *грахомтапалам* 1) ‘падманным спосабам, несумленна, ашуканствам’; 2) ‘з вялікай цяжкасцю, ледзь-ледзь’ – *з гріхом пополам* ‘не без помилок, не зовсім добре’; *i смех і грэх* ‘адначасова весела і сумна’ – <i>smih i gore /grix /плач /сьози /лихо ‘одночасно смішно і сумно; трагікомічно’; *як на грэх* ‘быццам кімсьці падстроена’ – *як /мов /ніби на гріх* ‘як навмысне, як на зло, як на нещастя’ лексема *грэх* – *-гріх* з’яўляецца носьбітам актуалізаванага сэнсу негатывай ацэнкі з размытасцю рэлігійнага складніка семантыкі слова, але выяўляючы і даносячы такім чынам вытокі культурных установак, этикі паводзін чалавека.

Так, празрысты вобраз ФА з *грахомтапалам* – з *гріхом пополам* заснаваны на метафарычным прыпадабненні чаго-небудзь, што зроблена чалавекам напалову, г. зн. зроблена не так, як трэба, а дрэнная праца ці яе вынікі атаясамліваюцца з грахом. А ФА *i смех і грэх* – <i>smih i gore /grix /плач /сьози /лихо даводзіць пра спалучанаць, суіснаванне супрацьлеглай ацэнкі фактаў з жыцця чалавека. У ФА *як на грэх* – *як на гріх* выражаетца шкадаванне пра неспрыяльнасць умоў для выканання чаго-небудзь добра, ці выяўляецца дадатковая сема ‘непажаданыя, непрыемныя ўмовы для чаго-небудзь’.

У асобных выпадках адзначаюцца аднолькавыя ці блізкія ФА паводле семантыкі, вобраза, але з адрознымі кампанентамі, як, напрыклад, бел. *няма чаго <Богу> грашицы* ‘няма падстаў крыўдаваць на лёс, быць нездаволеным’; *што Богу грашицы* ‘няма падстаў крыўдзіцца на лёс, быць нездаволеным’; *не граши Богу* ‘дарэмна не наракай’ і ўкр. *grix /нічого /нема чаго Бога гнівити* ‘нема підстав, не варто марно нарікати нашось, бути нездаволенім чымсь’. Устойлівия спалучэнні слоў у сваім другасным выкарыстанні характарызуюць адносіны чалавека да Бога як усемагутнага пачынальніка свету, якому падуладна ўсё. У ФА выяўляюцца і адлюстроўваюцца законы і правілы хрысціянскай маралі, якія такім чынам перадаюць духоўныя вопыт чалавека наступным пакаленням. У ФА з кампанентам *Бог* найбольш выразна захавалася рэлігійная аснова выпрацаванага правіла арганізацыі і этикі паводзін чалавека, што тлумачыцца, верагодна, захаваннем свайго лексічнага значэннягэтым кампанентам.

І наадварот, выдзеліся ФА, якія маюць у абедзвюх мовах амаль аднолькавы кампанентны склад, але характарызуюцца рознай структурай і семантыкай, напрыклад: бел. *смяротны /смяртэльны грэх* ‘вельмі вялікая

загана, недараўальны ўчынак’ і ўкр. як *смертний гріх* (з сл. *поганий, гідкий і т. ін.*) ‘дуже, у великий мір’. У беларускай мове назоўнікаў ФА як другасная адзінка для наймення новага абстрактнага паняцця ‘загана’ ці ўвогуле ‘учынак’ служыць сродкам выражэння ацэнкі і харэктарыстыкі абстрактнага паняцця з пазіцыі правільнасці ці няправільнасці. Украінская кампаратывная ФА выкарыстоўваецца для выражэння высокай ступені негатыўнай ацэнкі чаго- ці каго-небудзь за пэўныя ўчынкі, паводзіны і пад. Аднак выток гэтых ФА адзін і той жа – Біблія, дзе смяротны грэх – гэта той, які нельга дараваць чалавеку, бо смяротны грэх вядзе за сабой вечную муку ў замагільным жыцці. Лічылася, што ёсць сем такіх грахоў, да якіх, паводле адных крыніц, адносяцца пагарда, скупасць, распуснасць, гнеў, абжорства, зайдрасць, лягота, паводле другіх – забойства, садомскі грэх, згвалтаванне, вядзьмарства, ідаласлужэнне, ерась, прысваенне чужой уласнасці, паводле трэціх – зайдрасць, сквалнасць, распуста, абжорства, гардыня, маркота і гнеў. Як відаць, ФА, захаваўшы выразную царкоўна-богаслужэбную афарбоўку і сувязь з біблейскай крыніцай, дакладна абазначваюць і харэктарызуюць дзеянні і ўчынкі чалавека, тым самым служачы арыенцірам, пэўным правілам у жыцці кожнага чалавека, перасцерагаючы ад благога напамінкам пра наяўнасць смяротнага граху.

Украінскай мове харэктэрна значна большая колькасць адметных ФА з кампанентам *гріх*, якім няма адпаведнікаў у беларускай мове і ў якіх выразна выяўляюцца сувязі мовы, культуры ўкраінскага народа з рэлігіяй, ці боскага як асновы чалавечнага. Гэта, напрыклад, ФА *гріх <слово /слова> сказати* ‘нема підстав нарікати, скаржитися на що-небудзь’; *доводыti / довести до гріха* ‘бути причиною чиёх-небудзь негативных вчинків; провокуваць кого-небудзь на негатывні вчинкі’; *набіратыsi / набратыsi гріха* ‘робіць щось заборонене законами прийнятої моралі’; *наводыti / навесты на гріх* ‘бути причиною чиёх-небудзь негативных вчинків’; *не власты в гріх* ‘непропустіць чогось паганого, принизливого, осудливого’; *не гріх* ‘можна; дозволено’; *не разминутыsi з гріхом* ‘не уникнуць чогось неприємнага, недоброго’; *підводыti / підбівати / підвесты / підбити на гріх* 1) ‘спонукати когось до якогось негожага, непоряднага вчинку’; 2) ‘схилиць до інтимных стосунків, взаемін’; *призводыti до гріха* ‘штовхати кого-небудзь на негідны вчинок, спонукати до чогось аморальнага’. У іх па-рознаму, з дапамогай у асноўным дзеяслоўных кампанентаў, што часткова захоўваюць сваё лексічнае значэнне, называюцца негатыўныя дзеянні чалавека, якія харэктарызуяцца і адмоўна ацэньваюцца як своеасаблівия абазначэнні праз грэх чалавечых антыкаштоўніцаў. Гэта фразеалагізаваныя правілы жыцця, якія вызначаюць каштоўнісці і антыкаштоўнісці параметры: *не гріх* – значыць можна, дазволена; ФА *гріх <слово /слова> сказати* ілюструе ролю слова, указвае на яго магічную функцыю ў жыцці нашых продкаў, а ФА *набіратыsi / набратыsi гріха* – значыць вельмі многа

зрабіць грахоў, што дрэнна і інш. Гэта фразеалагічна сформуляваны і завуаліраваны з часам напамін пра рэлігійныя запаведзі не нашкодзіць другому, таму ў ФА даводзіцца, што нядобра каго-небудзь наводзіць, падбіваць, падштурхоўваць да нядобрых учынкаў, бо гэта грэх і караецца Богам.

Асабліва выразна гэта выяўляецца ў адрозных ўкраінскіх ФА з варыянтнымі кампанентамі *grīx* і *Бог* (*не боятися /не побоятися grīxa /Бога* ‘діяти безсовісно, безсorumно або жорстоко’), якія ўступаюць у сінанімічныя адносіны, і *правда* і *grīx*, што выяўляюць антанімічныя адносіны (*ніде /нігде /нікуды /нема куды правди /grīxa дівати /діти /сховати* ‘треба сказати, визнати правду; відверто, по правді кажучы’). Да апошняй далучаецца ФА *переплутувати /плутати /переплутати праведне з grīshnim* ‘змішувати все хороше і погане, противежне; неправильно разуміці що-небудзь’, у аснове якой, як і папярэдній, закладзена антанімія катэгорый праведны – грэшны, ці правы – левы, альбо прамы – крывыя як арыентацыйныя прыкметы, што метафарычна перанесены на этычную сферу. Дарэчы тут ўзгадаць, што мадэль такога пераносу, як лічаць вучоныя, адзначаецца ў многіх мовах і мае міфапаэтычныя вытокі, якія і абумоўляюць супрацьпастаўленне «прамога» праведнага «крывому» грэшнаму [6, с. 324; 9, с. 617]. І яшчэ нагадаем, што, паводле заўваг даследчыкаў мовы, адной з пашираных этымологій лексемы *грэх* лічыцца наступная: *greiħx < groi-so* (параўн. лат. *greizs* ‘крывы’, ці выяўляецца сувязь з літ. *graizus* «крутий, викривлений», лтс. *greizs* «кривій» [11, с. 115-116; 3, с. 598]. А блытаць (*переплутувати /плутати /переплутати*) праведнае з грэшным – гэта яшчэ і асацыяцыя да вобраза д’ябла, чорта, ліха (параўн. бел. ФА *чорт пабlytaў* ці *чорт падблў* ‘хто-н. паддаўся спакусе (зрабіць які-н. учынак, звычайна нядобры)’ ці *bīsa, līxogo, lūkavogo*. Дарэчы, назоўнік *лукавы*, як лічыць С.Р. Варкачоў, з’яўляецца вытворным ад лука ‘выгіб, крывізна’ [1, с. 61].

У абедзвюх мовах маюцца ФА з кампанентам-прыметнікам *грэшны-грешни*, якія выяўляюць абсалютна тоесны склад і блізкую семантыку: бел. *грэшным дзелам /чынам* і *грэшнай справай* з агульным значэннем ‘трэба прызнацца; на жаль’ для выказвання раскаяння, прызнання памылкі, прамашкі, віны і ўкр. *грешним ділом* 1) ‘ужіваецца на означэння визнання власной чи чиесіць провині, допущеной помилкі і т. ін.; признаціся, правду кажучы’; 2) ‘ужіваецца як форма вибачення (вибачайте, перепрошую)’.

Акрамя названых агульных, украінскай мове належыць яшчэ некалькі адметных ФА з кампанентам-прыметнікам *грешни*. Гэта найперш дзве назоўнікавыя ФА: *грешна вода* ‘горліка’ (у беларускай мове ёй адпавядае ФА *чортава зelle* ‘гарэлка’, якая праз адметны вобраз і іншую асацыяцыю так сама нясе выразную негатыўную канатацію) і *грешне діло* ‘що-небудзь не зовсім законне або узвічаене’, якія, несумненна, узімкі для адмоўнай харектарыстыкі такога напою, як гарэлка, ці любога негатыўнага дзеяння чалавека праз азначэнне-харектарыстыку *грешна /грешне*. Відавочна, пазней,

у працэсе свайго выкарыстання ФА *гріна вода* набыла новую экспрэсіўна-ацэначную харкторыстыку, што і фіксуецца ў слоўніку як *жарт*.

І заўважым яшчэ пра дзве дзеяслоўныя ФА ўкраінскай мовы, аб'яднаныя агульным кампанентам *гріни*: *покидати /покинути гріну землю* ‘помірати’ і *світити грінім /голім тілом* ‘бути погано одягненім’, у якіх рэалізаваны архетыпныя вобразы зямлі і цела як нізу, што асацыруеца з нечым нячыстым, непастаянным, неналежкным, у супраць паставленні з верхам. Першая ФА не ўласціва як устойлівая адзінка для беларускай мовы, у якой у такім выпадку выкарыстоўваюць ФА *пайсці /сысці ў магілу /у зямлю*, дзе выяўляеца матыў дарогі як адзін з самых пашыраных у беларускіх ФА з агульным значэннем ‘памерці’. Няма тут і адмоўнай ацэнкі зямлі, бо зямля для беларусаў – зямелька-маці, якая ўсё дае чалавеку пры яго жыцці на зямлі і забірае яго пасля смерці, калі цела як матэрыяльную сутнасць хаваюць у зямлю ці ў магілу, а таму ФА не мае негатыўнай ацэнкі, а канстатуе факт смерці як заканамерны працэс заканчэння жыцця.

Другая ж ФА харктэрна і для беларускай мовы, але з адметнасцю варыянтных кампанентаў: не *голы /грэшны*, як украінская ФА, а *цела /пуз /зад: свяціць голым целам /пузам /задам* ‘вельмі бедна апранацца, насіць падраную вонратку’. Тут, як відаць, акцэнт скіраваны да варыяцыі частак цела, найменні якіх пры ізаляваным ужыванні нясуць негатыўную канатацыю, а ў межах ФА «свецяцца», што разам упłyвае на ацэнку ў адмоўны бок, пры гэтым па нарастаючай у залежнасці ад выбару варынтнага кампанента ФА.

У беларускай мове адзначаеца толькі адна, у параўнанні з украінскай, адметная выклічнікавая ФА *ци грэх ці два* ‘паспрабуем, трэба рызыкнуть’ (адважыцца зрабіць што-н. пасля разваг, нерашучасці), якая не называе, а толькі служыць для выражэння эмацыйнага стану і ілюструе, на нашу думку, найбольшы адыход ад рэлігійных правілаў, але тым не менш узгадвае пра іх.

Такім чынам, фарміраванне канцэпту ‘грэх’ звязана з пазнаннем чалавекам свету, з фарміраваннем уяўленняў аб ім, з вызначэннем установак рэлігіі. Усведамленне паняцця граху замацавалася ў свядомасці нашых двух народаў, дынамічна развівалася і, перажыўшы змены на працягу стагоддзяў, дайшло да нашага часу, у тым ліку і ў выглядзе устойлівых выразаў. Выдзеленая ФА з’яўляюцца другаснымі паводле свайго ўтварэння. І яны не толькі называюць, але і служаць выражэнню адносін да прайяўлення чалавечай дзейнасці, самога чалавека, даюць ім ацэнку з пункту гледжання правільнасці ці няправільнасці (грэшна – бязгрэшна), фармулююць своеасаблівия арыенціры для ацэнкі правільнага ці няправільнага. Па сутнасці ў іх перададзена філасофія беларусаў і ўкраінцаў, сфарміраваная ўмовамі жыцця і падмацаваная рэлігійнымі ўстаноўкамі пра жыццё чалавека на зямлі. Аднак, пры наяўнасці ў большай ступені агульнага фонду ФА ў дзвюх мовах, што, зразумела, тлумачыцца блізкасцю моў, агульнай у многім

гісторыяй жыцця нашых двух народаў, урэшце, суседствам і цеснымі сувязямі беларусаў і ўкраінцаў на ўсім працягу свайго існавання, украінцы выяўляюць і захоўваюць большую сувязь сваіх правілаў жыцця, сваёй культуры, этыкі паводзін з рэлігійнымі і міфалагічнымі вытокамі. І калі вядома, што фразеалагічная карціна свету ў найболыш яркай вобразнай форме выражает дух народа, яго менталітэт, замацоўвае культурна-гістарычны вопыт пазнання свету ў выглядзе вобразных устойлівых выразаў, якія не толькі называюць, але, як правіла, ацэньваюць з'явы і предметы, дзеянні і стан, вызначаюць каштоўнаснае і антыкаштоўнаснае, то ўсе ФА, што рэпрэзентуюць канцэпт 'грэх' у беларускай і ўкраінскай мове, сведчаць пра ярка выражаную тэацэнтрычнасць чалавечай свядомасці, якая абавязана міфалагічнай і рэлігійнай культуре. Праўда, колькасныя дадзеныя эмпірычнай базы даследавання (29 украінскіх і 14 беларускіх ФА), наяўнасць большай колькасці адметных украінскіх ФА пры адной у беларускай – сведчанне большай рэлевантнасці рэлігіі і яе ўстановак для ўкраінцаў і першасная падстава для меркавання аб перавазе рэлігійнай арыентаванасці ўкраінцаў у параўнанні з беларусамі.

Літаратура

1. Воркачев С. Г. Правды иши: идея справедливости в русской лингвокультуре : [монография] / С. Г. Воркачев. – Волгоград : Парадигма, 2009. – 190 с.
2. Гадомский А. К. Религиозный язык – теолингвистика – языкознание / А. К. Гадомский // Ученые записки Таврического национального университета. Филология. Т. 20 (59). – Симферополь : ТНУ, 2007. – С. 287–292.
3. Етимологічний словник української мови : в 7 т. ; Т. 1. А–Г / АН УРСР. Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні ; редкол. О. С. Мельничук та ін. – К. : Наук. думка, 1982. – 631 с.
4. Лепешаў І. Я. Слоўнік фразеалагізмаў : у 2 т. ; Т. 1. А–Л / І. Я. Лепешаў. – Мінск : Беларус. энцыклапедыя імя П. Броўкі, 2008. – 672 с. ; Т. 2. М–Я / І. Я. Лепешаў. – Мінск : Беларус. энцыклапедыя імя П. Броўкі, 2008. – 704 с.
5. Постовалова В. И. Религиозные концепты в теолингвистическом представлении / В. И. Постовалова // Хрестоматия теолингвистики. Т. 2 / под ред. А. К. Гадомского и К. Кончаревич. – Београд (Сербия) : Изд-во Универзитет, православнибогословскифакултет, 2011. – С. 156–172.
6. Степанов Ю. С. Константы. Словарь русской культуры. Опыт исследования / Ю. С. Степанов. – М. : Школа «ЯРК», 1997. – 824 с.
7. Тлумачальны слоўнік беларускай мовы. Т. 2. Г–К / [Рэд. тома А. Я. Баханькоў]. – Мінск : Гал. рэд. Бел. сав. энцыклапедыі, 1978. – 768 с.
8. Толстая С. М. Грех в свете славянской мифологии / С. М. Толстая // Концепт греха в славянской и европейской культурной традиции : сб. статей / под ред. О. В. Беловой. – М. : Языки русской культуры, 2000. – С. 9–43.
9. Топорова Т. В. Древнерусские представления о праве и правде / Т. В. Топорова // Логический анализ языка. Избранное. 1988–1995. – М. : Изд-во Индрик, 2003. – С. 616–619.
10. Фразеологічний словник української мови / уклад. : В. М. Білоноженко та ін. – Книга 1. – [2-е вид.]. – К. : Наук. думка, 1999. – 528 с.; книга 2. – [2-е вид.]. – К. : Наук. думка, 1999. – 984 с.
11. Этымалагічны слоўнік беларускай мовы. Т. 3. Г–І / [Р. У. Краўчук, В. У. Мартынаў, А. Я. Супрун, Н. В. Іашына ; рэд. В. У. Мартынаў]. – Мінск : Навука і тэхніка, 1985. – 408 с.